

O PISANJU RUSKIH IMENA

Antica Menac

Kad se općenito govori o tome kako treba pisati strana imena, obično se misli treba li pri tom ime upotrijebiti u njegovoj originalnoj grafiji ili u obliku kako se ono (bar približno) izgovara. Dakle: hoćemo li pisati *Shakespeare* ili *Šekspir*, *Rousseau* ili *Ruso*, *Carducci* ili *Karduči*, *Cambridge* ili *Kembridž*, *Heidelberg* ili *Hajdelberg*.

Kod preuzimanja ruskih imena problem postaje donekle složeniji. Jedan je razlog i taj što ime moramo prenositi iz ruske ćirilice u našu latinicu pa ruskim slovima moramo naći ekvivalente ili zamjene među latiničkima. No to je, mislim, jedna od manjih teškoća, a veće su zajedničke nama koji se služimo latinicom i onima koji se služe ćirilicom. Činjenica da nam je ruski kao slavenski jezik leksičko-semantički i morfološki mnogo bliži od neslavenskih jezika, uzrokovala je da se i prema riječima posuđenim iz njega odnosimo donekle drugačije nego prema riječima iz drugih jezika, da ih lako (pa i olako) svrstavamo u naše glasovne, tvorbene i morfološke sheme – naravno, ne uvijek sustavno i dosljedno.

Moglo bi se postaviti pitanje: kad se u imenima iz drugih stranih jezika priklanjamo ili izvornom pisanju ili (bar približnom) izgovoru, zašto to ne bismo i u ruskima?

»Izvornim« pisanjem ruskih imena u latinici možemo smatrati transliteraciju iz ruske ćirilice u latinicu. U takvoj transliteraciji ne vodimo računa o izgovoru, nego samo o slovima. Kod nas se transliteracija upotrebljava u bibliotekarstvu, u bibliografskom citiranju i katkad u zemljopisnim atlasima.¹ Premda nemamo

¹ V. na primjer Atlas svijeta, Leksikografski zavod FNRJ, Zagreb, 1961.

točno određenih pravila, obično za ona ruska slova koja postoje i u srpskoj ćirilici uzimamo odgovarajuća latinička slova (б - b, ч - č, х - h itd.). Ostala se obično transliteriraju ovako: ы - y, щ - šč, я - ja, ю - ju, й - j; ь - ' ; slova э и ъ nemaju ustaljene zamjene, pa se katkad izjednačuju sa e i ъ, a katkad označuju drugačije. Pri takvoj se transliteraciji ne vodi računa o položaju slova u riječi i njegovu izgovoru u izvorniku, a niti o izgovoru transliterirane riječi. Tako se transliterira: М. Ю. Лермонтов, Герой нашего времени, Издательство „Просвещение“, Москва 1967 – М. Ju. Lermontov, Geroj našego vremena, Izdatel'stvo »Prosvješćenie«, Moskva 1967; Ф. М. Достоевский, Братья Карамазовы, Издательство „Художественная литература“ Ленинград 1971 – F. M. Dostoevskij, Brat'ja Karamazovy, Izdatel'stvo »Hudožestvennaja literatura«, Leningrad 1971, itd.

Zanimljivo je da talijanski lingvist Damiani u svom prijedlogu za međunarodnu transliteraciju ruskih slova u latinicu² predlaže hrvatska slova kao pokušana i koja dobro odgovaraju glasovima, pa uzima kao primjer imena: Žukovskij, Černyševskij, Ščedrin.

U Sovjetskom Savezu primjenjuje se transliteracija ruskih slova u latinicu u međunarodnom telegrafskom prometu. U toj je transliteraciji uzeta za osnovu francuska ortografija, pa se ж označuje kao *j*, ш kao *ch*, ч kao *tch*, щ kao *chtch*, я kao *ya*, ю kao *yu*, ц kao *ts* itd.

Premda prilično različiti, oba tipa transliteracije primjenljivi su i praktični i pokazuju da je transliteracija samo stvar dogovora. Ona »bibliotekarska« kraća je i ekonomičnija od »telegrafske«, ali se ne može primijeniti u telegrafskom prometu jer obiluje dijakritičkim znakovima. Dakle, svaka je za svoju svrhu dobra, što ne znači da se u njima ne bi ponešto moglo i mijenjati, ili da ne bi bila primjenljiva i neka treća.

Druga je stvar transkripcija, odnosno nastojanje da se strano ime, ili strana riječ općenito, prihvati u obliku koji najbliže reproducira njen izvorni izgovor. Teškoće se ne odnose samo na ruske riječi, jer se i pri preuzimanju riječi iz drugih jezika katkad samo približno može označiti našim grafijskim i glasovnim sredstvima njihov izgovor. Naš način izgovaranja i fonetskog pisanja imena kao *Gete*, *Ruso*, *Šekspir*, pa i *Tolstoj* nije identičan s izvornim izgovorom, tako da se izvornim govornicima, blago rečeno, ne bi mnogo svidio. Ali, istini za volju, nije ni njima lako da svojim sredstvima ortografije i izgovora reproduciraju naša imena kao *Krleža*, *Crnčić* i dr.

² E. Damiani, Ancora sulla trascrizione dei nomi cirillici in caratteri latini sotto l'aspetto biblioteconomico e bibliografico, *Revue internationale des études balkaniques*, III, 5-6, Beograd, 1937.-38.

Govoreći ovdje o transkripciji nemamo na umu tzv. fonetsku transkripciju koja se primjenjuje u fonetici i u učenju stranih jezika.³ U takvoj se transkripciji nastoji da se svaki glas bilježi jednim znakom, i da isti znak označuje iste glasove različitih jezika. Po takvoj bi se transkripciji Shakespeare bilježio [ˈʃeɪkspɪə], Есенин [jɛ'sɛn'in]. Uz tu transkripciju treba imati određena znanja o nekim glasovima pojedinih jezika, npr. da je englesko [t] alveolarno i aspirirano, a rusko dentalno i neaspirirano itd.

Imamo na umu drugu, »običnu« transkripciju koja mora biti pristupačna svakom pripadniku jezika u koji strano ime ulazi, bilo da on to ime nađe u beletristici kao ime junaka romana ili kao mjesto gdje se radnja zbiva, ili u novinama u sportskoj, vanjskopolitičkoj i kulturnoj rubrici, ili da ga čuje na radiju, televiziji ili u kazalištu. Glasovni oblik riječi mora što bolje odražavati njezin izvorni izgovor, a istovremeno se mora adaptirati i glasovnom sustavu jezika koji je prima.

Ima li bitne razlike između posuđivanja stranih riječi uopće i stranih imena (tj. vlastitih imena, prezimena, zemljopisnih i drugih naziva)?

Pri posuđivanju riječi (tj. općih imenica, pridjeva i glagola) ostvaruje se fonološka, morfološka, tvorbeni i, u većoj ili manjoj mjeri, semantička adaptacija. Pri posuđivanju imena obavezno se ostvaruju fonološka i morfološka, nešto manje tvorbeni adaptacija, a semantička obično izostaje (s izuzetkom ponekih vlastitih imena i zemljopisnih naziva).

Ruske riječi i imena ulazile su u hrvatski jezik različitim putovima, ponajviše preko pisane riječi, i to u prvom redu preko prijevoda ruskih književnih djela, a onda i putem novina, publicistike, politike, sporta, tehnike i dr. Navodimo nekoliko riječi koje označuju 1) realije iz ruskog života: *samovar*, *balalajka*, *knut*, *šaške*, *rubaska*⁴, *šinjel*, *rubalj* ili *rublja*, *kopejka*, *mahorka*, *šči*, *boršč*; 2) nazive za ljude po porijeklu: *mužik*, *kulak*, *boljar*, *barin*, *barinja*, *barišnja*, *kozak*; 3) nazive za ljude po političkoj pripadnosti: *boljševik*, *menjševik*, *eser*, *narodnik*, *komsomolac*, *komsomolka*; 4) nazive ljudi pri obraćanju: *matuška*, *baćuška*, *tovarišč*; 5) pojmove iz političkog i javnog života: *sovjeti*, *kolhoz*, *kolhoznik*, *sovhoz*, *duma*, *verhuška*, *čistka*, *udarnik*, *kružok*, *čekist*; 6) apstraktne pojmove: *obraz* ('lik')⁵, *poriv*, *podvig*; 7) različita područja: *kaćuša*, *lenta*, *sputnik* i dr.

F o n o l o š k a a d a p t a c i j a ruskih riječi vidi se u tome što su fonemi ruskog jezika izraženi fonemima hrvatskog jezika. Kod mnogih od spomenutih riječi adaptacija je potpuna, te su riječi potpuno integrirane u naš fonološki

³ U svijetu znanosti ima najširu primjenu transkripcija Međunarodnog fonetskog udruženja (Association Phonétique Internationale. skraćeno APhI).

⁴ U Velikom rječniku stranih riječi B. Klaića (»Zora«, Zagreb, 1966., str. 1082.) označuje se se kao izvor te riječi kod nas Đalski.

⁵ Kod M. Begovića. Vidi B. Klaić, op. cit., str. 879.

sustav, došlo je do totalne supstitucije,⁶ riječi su osvojene.⁷ Takve su: *samovar*, *rubaska*, *šaske*, *mužik*, *boljar*, *duma*, *podvig* i dr.

Neke od navedenih riječi unose inovacije u naš fonološki sustav, i to fonemsku redistribuciju⁶ suglasničkih skupina. Tako riječi *boršč*, *tovarišč* unose inovaciju u obliku konačne suglasničke skupine -šč odnosno -ršč; riječ *čistka* – u obliku suglasničke skupine -stk- koja se u našim riječima obično skraćuje u -sk- (*kostka* > *koska*; jedino ostaje ispred -kinja, npr. *pijanistkinja*); riječ *sovhoz* – u obliku skupine -vh- koja se u našim riječima ne susreće. U ruskoj riječi рубль [‘rubl’] konačna suglasnička skupina nije pri posuđivanju prenesena u naš jezik: razbijena je dodavanjem nepostojanog *a* (*rubalj*) ili je ta riječ prihvaćena kao imenica ženskog roda (*rublja*) gdje nastavak -a olakšava izgovor neobične za nas grupe. Međutim, slična riječ Кремль [‘kreml’] prihvaća se kao *Kremlj* te unosi inovaciju u obliku konačne skupine -mlj. Ta je riječ kod nas poznata i u obliku *Kremalj*⁸, ali mislim da prevladava oblik *Kremlj*, što pokazuje povećanu elastičnost u pitanjima fonološke redistribucije. Vjerujem da se ta elastičnost povećava upravo prihvaćanjem riječi iz drugih jezika.

M o r f o l o š k a a d a p t a c i j a ruskih riječi vidi se u tome što su a) imenice dobile rod i paradigmu kakva im u hrvatskom jeziku pripada prema njihovu završetku, b) pridjevi su dobili oblik i paradigmu prema našim obrascima, a ostvarenje kategorije određenosti-neodređenosti i komparacije zavisi od njihova značenja, c) glagoli su dobili hrvatske oznake vida i mijenjanja po licima, vremenima i načinima.

Imenice najčešće zadržavaju rod koji imaju u ruskom jeziku. Tako su muškoga roda: *samovar*, *knut*, *boršč*, *mužik*, *kulak*, *boljar*, *barin*, *kozak*, *boljševik*, *menjševik*, *eser*, *narodnik*, *komsomolac*, *bačuška*, *kolhoz*, *kolhoznik*, *sovhoz*, *udarnik*, *kadrovik*, *kružok*, *čekist*, *izvoščik*, *kazačok*, *podvig*, *poriv*, *sputnik*; ženskoga su roda: *balalajka*, *rubaska*, *kopejka*, *mahorka*, *barinja*, *barišnja*, *komsomolka*, *matuška*, *duma*, *verhuška*, *čistka*, *jarovizacija*, *kačuša*, *lenta*. Imenica *rubalj* je muškoga roda, ali se upotrebljava i dubleta *rublja*⁹ koja je ženskoga roda. Isto tako *knut* i *knuta*,¹⁰ premda je *knut* običniji. Imenica *šinjel* dobila je u hrvatskom muški rod, iako je u ruskom (шинель) ženskoga roda. Imenica *šaske* koja u ruskom (шашки) pripada među pluralia tantum, pri čemu se u množini ne razlikuje rod, u hrvatskom je prešla u pluralia tantum ženskoga roda. Međutim imenica *šči*, koja u ruskom (щи) ima samo oblik množine bez roda, kod nas je prihvaćena kao imenica muškog roda u jednini (*šči je ukusan*).

⁶ V. R. Filipović, Principi lingvističkog posuđivanja, Filološki pregled, 1965., I-II, str. 122.

⁷ Слова усвоенные и освоенные, в. А. А. Реформатский, Введение в языковедение, Москва 1967 str. 135.

⁸ Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika (Zagreb–Novi Sad, 1960., str. 401.) dopušta *Krema’j* i *Kremlj*.

⁹ Klaić, op. cit., str. 1082.

¹⁰ Klaić, op. cit., str. 636.

Morfološki adaptirane imenice imaju kompletnu paradigmu, što uključuje mogućnost glasovnih promjena (udarnik – udarniče – udarnici) i morfološko izricanje padežnih značenja kakvih u ruskom nema (poseban oblik za vokativ koji se u ruskom izriče nominativom). Pojava nepostojanog *a* u deklinaciji imenica ne zavisi od toga da li se u istom položaju nalazi u ruskom jeziku nepostojan samoglasnik (*o* ili *e*), nego da li je taj samoglasnik u našem jeziku potreban. Tako komsomolac – komsomolca (u ruskom nepostojani *e*: комсомолец – комсомольца), rubalj – rublja (u ruskom suglasnička skupina bez nepostojanog samoglasnika: рубль – рубля), kružok – kružoka (u ruskom nepostojano *o* кружок – кружка).

Pridjevi se u manjem broju izravno preuzimaju prema ruskim pridjevima (*hudožestveni*), a često se od posuđenih imenica oblikuju na našem tlu prema hrvatskim tvorbenim shemama, što ne znači da i tu njihov oblik nije potaknut ruskim oblikom (*sovjetski, komsomolski, kolhozni, sovhozni, kulački, kozački, boljarski, boljševički, menjševički*). Ima i *predostrožan* prema *predostrožnost* (rus. предосторожность) bez izravnog pridjevskog obrasca. Tako i *porivan*¹¹ prema *poriv* (rus. порыв)¹².

Gotovo svi spomenuti pridjevi idu u red odnosnih pa se ne upotrebljavaju u neodređenom obliku i nemaju komparacije. Kvalitativni pridjevi imaju kategoriju određenosti-neodređenosti (*predostrožan-predostrožni*) i komparaciju (*predostrožniji, najpredostrožniji*). Kad *porivan* ne bi bio individualna tvorba, imao bi i on te kategorije. Takvi pridjevi mogu u neodređenom obliku muškog roda dobiti nepostojano *a* ako je suglasnička skupina takva da ga i u našim pridjevima traži (*predostrožan, porivan, besprizoran*).

Pridjevi dobivaju promjenu po rodu, broju i padežu prema obrascu hrvatskih pridjeva. Pri tom imaju tri roda i u množini (*kolhozni – kolhozne – kolhozna*) dok se u ruskom jeziku kategorija roda u množini gubi (КОЛХОЗНЫЕ).

Glagoli se ili izravno posuđuju prema ruskim glagolima (*izviniti, iznuriti*), ili se, prema shemama uobičajenim za tvorbu glagola stranog podrijetla, formiraju kod nas, često prema obrascu u drugim jezicima, u prvom redu u ruskom (*sovjetizirati*, rus. советизировать, fr. *sovietiser*, njem. *sovietisieren*, *boljševizirati*, rus. большевизировать, *jarovizirati*, rus. яровизировать).

U pogledu aspekta jedni glagoli nastoje da značenja svršenog i nesvršenog vida tvorbeno provedu, najčešće prema hrvatskim tipovima (*izviniti – izvinjavati*, rus. извинить – извинять, *iznuriti – iznurivati*, rus. изнурить – изнурять). Drugi glagoli, pretežno oni sa stranim sufiksima, nisu aspektualno označeni, tj. mogu prema kontekstu imati značenje svršenog i nesvršenog vida (tip *sovjetizirati, jarovizirati*).

¹¹ Kod Đalskoga. Vidi B. Klaić, op. cit., str. 980., sa značenjem: zanosan, poletan.

¹² U ruskom nema pridjeva toga korijena sa sufiksom -n-. Pridjev порывистый ima značenje 'nagao, iznenadan, brz'.

Posuđeni glagoli ulaze u naš glagolski sistem preuzimajući njegove načine i vremena. Buduće vrijeme (za razliku od ruskog) tvori se na isti način od glagola svršenog i nesvršenog vida. Glagolski pridjevi tvore množinu u sva tri roda kao i druge pridjevske riječi.

Morfološka adaptacija izostaje ili nije potpuna kad se riječi preuzimaju sa stranim nastavcima, različitim od naših, čime se onemogućuje njihova normalna promjena. Tako u primjeru *čornaja sotnja*¹³ ruski pridjevski nastavak *-aja* ne dopušta da se pri posuđivanju taj izraz uključi u redovnu paradigmu. U riječi *sorokovoja*¹⁴ koja u obliku rednog broja ima u ruskom pridjevski nastavak i deklinaciju, preuzima se u naš jezik kao imenica muškog roda.

Tvorbenaa adaptacija ruskih riječi u hrvatskom jeziku ostvaruje se kad jedna riječ može poslužiti za tvorbu novih riječi.

Ovdje treba naglasiti da kao normalne posuđene riječi funkcioniraju i one koje su umjetno stvorene. To su uglavnom one skraćenice koje i u ruskom zvuče kao prirodne jer im je raspodjela glasova onakva kakva se može naći i u običnim riječima te se mogu uključiti u postojeće tvorbene i paradigmatske sheme. Takve su: *kolhoz* (колхоз – коллективное хозяйство), *sovhoz* (совхоз – советское хозяйство), *komsomol* (комсомол – коммунистический союз молодёжи), *eser* (эсер, т. е. СР – социалист-революционер), *čekist* (чекист према чека, тј. ЧК – чрезвычайная комиссия). Tu idu i neke riječi koje nisu skraćenice, ali su ipak umjetno stvorene, kao *boljševik* (большевик према больше 'više' ili большинство 'većina'), *menjševik* (меньшевик према меньше 'manje' ili меньшинство 'manjina'). Spomenute su riječi u ruskom pa i u hrvatskom muškoga roda, imaju gramatičke kategorije i deklinaciju normalnih riječi, pa daju i poticaj za tvorbu novih riječi.

Novе riječi koje nastaju na temelju osnovnih riječi (ovdje već izjednačujemo normalne i umjetno stvorene riječi) tvore se pomoću naših sufiksa, a ne preuzima se cijela osnova ruske riječi. Tako *kozački*, *mužički*, *kulački* prema козацкий, мужицкий, кулацкий, *boljševički*, *menjševički* према большевистский, меньшевистский, *kremaljski* према кремлёвский. Kad se u oba jezika upotrebljavaju isti sufiksi: *-ni*, *-ski* za pridjeve, *-nik*, *-nica*, *-ka*, *-ac* (rus. -ец), *-izam* (rus. -изм), *-stvo*, *-(iz)acija* za imenice, *-izirati* (rus. изировать) za glagole, dobivaju se vrlo bliske riječi: *kolhozni* (колхозный), *sovhozni* (совхозный), *komsomolski* (комсомольский) *boljarski* (боярский), *kolhoznik* (колхозник), *kolhoznica* (колхозница), *udarnica* (ударница), *boljarstvo* (боярство), *boljševizacija* (большевизация), *jarovizacija* (яровизация), *sovjetizirati* (советизировать).

¹³ Klaić, op. cit., str. 227.

¹⁴ Četrdesetnik, ruska mjera za tekućinu, – Klaić, op. cit., str. 1151.

Tako se od ruskih riječi stvaraju na našem terenu gnijezda: *komsomol* – *komsomolac* – *komsomolka* – *komsomolski*; *boljševik* – *boljševički* – *boljševizam* – *boljševizacija* – *boljševizirati*; *kolhoz* – *kolhozni* – *kolhoznik* – *kolhoznica* – *kolhoznički*; *sovjeti* – *sovjetski* – *sovjetizacija* – *sovjetizirati* (kod nas zabilježeno žensko ime *Sovjetka*) i dr.

Semantička adaptacija ostvaruje se onda kad posuđena riječ označuje pojavu koja se susreće i na terenu jezika primaoca. Od spomenutih ruskih riječi u hrvatskom jeziku takve su na primjer *podvig*, *izviniti*, *poriv*, *kulak*, *kružok*, *udarnik*, *iznuriti*, *sputnik*. Takve se riječi upotrebljavaju paralelno s neposuđenim sinonimima: *podvig* – *pothvat*, *kulak* – *bogat seljak*, *iznuriti* – *iscrpiti*, *izviniti* – *oprostiti*, *ispričati* itd.

Ako je riječ o pojavi tipičnoj samo za teren jezika davaoca, ovdje ruskog jezika, stupanj semantičke adaptacije riječi zavisi od toga koliko je pojava poznata na terenu jezika primaoca, ovdje hrvatskog jezika. Kad je pojava dobro poznata te se za nju upotrebljava samo dotična posuđenica koja obično nema prikladnih sinonima među domaćim riječima, riječ je leksički adaptirana. Tako se upotrebljavaju nazivi za pojave iz ruske odnosno sovjetske stvarnosti kao *balalajka*, *boršč*, *samovar*, *rubalj*, *kolhoz*, *komsomolac* itd. Riječi koje označuju manje poznate pojave moraju biti popraćene tumačenjem i ne smatraju se semantički adaptiranim, na primjer *praporščik*, *čornosotenci*, *čumak*, *sorokovoj*, *rediska*¹⁵ itd. Semantički neadaptirane su također riječi koje označuju pojave poznate na terenu obaju jezika, a upotrebljavaju se u stilske svrhe, najčešće radi dočaravanja atmosfere jezika davaoca. Takve su iz ruskog jezika riječi: *matuška* (jednako bi se moglo reći *majka*, *majčica*), *bačuška* (*otac*, *tatica*, a također *pop*), *barin* (*milostivi gospodin*), *barinja* (*milostiva gospođa*), *tovarišč* (*drug*) itd.

*

* *

Nakon pregleda nekih ruskih riječi u hrvatskom jeziku, te načina i stupnja njihove adaptacije, pogledat ćemo kako se kod nas upotrebljavaju ruska imena. To je važno utoliko što suvremeni život i međunarodne veze u politici, znanosti, kulturi i sportu donose svakog dana nova imena i prezimena, zemljopisne nazive i dr., pa se više puta pitamo u kojem ih obliku treba prihvatiti. Mi smo sada pogledali u kojem su se obliku primale ruske riječi, ali time nismo ustanovili da li su one mogle biti prihvaćene i u kojem drugom obliku. Neke riječi već imaju dubletne oblike (*rubalj* i *rublja*), a neke bi ih mogle imati (*sputnik* i *sputnjik*, *bačuška*, *batjuška* i *batuška*, *kačuša* i *katjuša*, *boljar* i *bojar*, *kružok*, *kružak* i *kružić*, *raskoljnik* i *raskolnik* itd.).

¹⁵ Riječi se navode prema Klaićevu Rječniku.

Nismo ulazili u pitanje zašto je odabran upravo jedan, a ne drugi oblik riječi, nego smo prikazali samo postojeće stanje. Međutim, budući da se s novim vlastitim imenima susrećemo svaki dan, moramo biti na čistu u kojem ćemo ih obliku prihvatiti. Kad je prva kozmonautkinja poletjela u svemir, novine su njezino ime pisale i *Valentina Tereškova*, i *Valjentina Terješkova*, *Tjerješkova* i *Tjereškova*. Treba li govoriti i pisati *Fadejev*, *Fadjejev*, *Fadeev* ili *Fadejev*, da li *Dolbežnikov*, *Dolbjožnikov*, *Dolbjožnjikov* ili još kako drugačije? U prijevodima ruske literature susrećemo *Katju*, *Kaću*, *Katenku*, *Katjenku*, *Katenjku*, *Kaćenku* i *Kaćenjku*, *Pavla Petrovića* i *Pavela Petroviča*, čitamo o rijeci *Donecu*, *Donjecu* i *Doncu*, o gradu *Orelu*, *Orlu* i *Orjolu*. Znamenitog filmskog režisera zovu *Ajzenštajn*, *Eisenstein* i *Ejzenštejn*.

Pravopis se tim pitanjem bavi dosta dugo. Već III. izdanje Broz-Boranićeva Hrvatskog pravopisa (1904.) posvećuje mu nešto malo pažnje i spominje ruska imena *Svjatoslav*, *Carskoje selo* i *Evgrafovič Saltykov*, te kaže da se rusko *-ič* u prezimenima mijenja u *-ić* (*Sergejevič*) i da se prezimena na *-ski* sklanjaju kao određeni pridjevi: *Dostojevski* – *Dostojevskoga*. Dalja izdanja Broz-Boranićeva Hrvatskog pravopisa i od 1921. Boranićeva Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika upotpunjavala su pomalo te stavove držeći se uvijek pravila da tuđa imena zadržavaju izvorni oblik. Tu je ušlo i pravilo da se slavensko nepostojano *e* vlada kao štokavsko nepostojano *a*: *Donec* – *Donca*, *Orel* – *Orla*. *Carskoje Selo* i *Jasnaja Poljana* dobivaju našu deklinaciju. Peto izdanje Boranićeva Pravopisa (1930.), prerađeno nakon Pravopisnog uputstva, donosi i u odjeljku o pisanju tuđih riječi neka pravila iz Belićeva Pravopisa srpskohrvatskog jezika (1923. i 1929.), npr. da se u prezimenima piše *-ič*, da slavensko nepostojano *e* u sklanjanju ostaje (*Orel* – *Orela*), da se tuđi glasovi, ma kako bili prikazani, a ima ih naš jezik, bilježe našim slovima: Некрасов – *Njekrasov*, Бодянский – *Bodanski*. Ovdje se može spomenuti da je Belić u trećem izdanju svoga Pravopisa (1934.) ovo posljednje pravilo precizirao tako da se rusko т, д, н, л ispred е, ъ, и, ѳ bilježe kod nas kao *ć*, *đ*, *nj*, *lj*, dok se е i ѳ¹³ iza п, б, м, с, з, к, г, в, ф, р bilježi kao *je* (Бѣльскій¹⁶ – *Bjeljski*, Пермь – *Pjerm*). Međutim, u izdanju svoga Pravopisa od 1950. Belić prestaje upotrebljavati *ć* i *đ* za ruske meke *t* i *d* te uzima samo *lj* i *nj* za meke *l* i *n*. Boranić se u osmom izdanju svoga Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika (1941.) vraća na neka pravila prije Uputstva. Tako *-ič* ponovo postaje *-ić*, nepostojano *e* ostaje i kod nas nepostojano, *Carsko Selo* postaje opet *Carskoje Selo* itd. U devetom izdanju (1947.) dodaje, dosta neodređeno, uz primjere imena *Jesenjin* i *Staljin*, kako se rusko

¹⁶ Belić još 1934. god. nije uzeo u obzir reformu ruskoga pravopisa od 1918. god. kojom su se prestala upotrebljavati slova ѳ, и, ъ.

j i drugi nepčani suglasnici pišu po izgovoru«. U desetom izdanju (1951.) -ić se vraća u -ič, *Jasnaja Poljana* postaje opet *Jasna Poljana*, a druge su promjene manje.

Korisno je ovdje, radi usporedbe, spomenuti raspravu M. Moskovljevića¹⁷ u kojoj se oblik ruskih imenica dovodi u vezu s našim imenima i jezičnim pravilima. Na primjer, ako su deminutivna imena čisto ruska, treba ostaviti ruski oblik (*Olja, Ljolja, Voloda*), a ako se malo razlikuju od naših, mogu se uzimati dvojako (*Bora i Borja, Nada i Nada, Kata i Kaća*), dok »Костя može samo Косца jer se Kosta ne osjeća kao deminutiv.« Kod mekih suglasnika uzima se onako kako je ili kako bi moglo biti kod nas: *Filipov, Ilin*, ali *Vasiljević, Beljinski*. Тя, дя, тю, дю daju ća, Ća, ću, Ću (*Berdajev, Čisćakov*). Лебедев треба pisati *Lebedev* »jer kod nas -ev dolazi samo poslije nepčanih«. Дьяконов треба pisati *Dakonov* »jer se дьяконъ kaže srpski *dakon*«. Smatra da jat ne treba kao prije transkribirati je jer se u izgovoru izjednačio sa e. To bi se jedino, smatra Moskovljević, moglo možda dopustiti u južnom izgovoru.¹⁸

Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika (Zagreb – Novi Sad, 1960.) nastao na temelju Novosadskog sporazuma, priklonio se nešto modificiranoj transliteraciji, uzimajući u obzir pozicijsku vrijednost samoglasničkih slova я, ю, е, ё, а такођер mekih suglasnika. Sporno je rješenje da se Федька преузима као *Fečka*, а Митька као *Mička* jer to pretpostavlja за Федя и Митя облике *Feda* и *Mića*, иако се propisuju *Fedja* и *Mitja*. На Moskovljevićев начин rješavanja podsjeća traženje да се kaže *Jakovljev* (а не *Jakovlev*) и *Vasiljevski* (а не *Vasilevski*), jer ту »ruski oblik potpuno odgovara srpskohrvatskim«. Provodi се jednačenje по zvučnosti *Glatkov, Mereškovski*), али то није обавезно за оне који се придржавају изворног писања страних имена (npr. у latinici). Од два иста слова пише се једно (Введенский – *Vedenski*, Чаадаев – *Čadajev*). Nepostojani samoglasnici e i o не гube се у deklinaciji (*Toropec – Toropecta, Donec – Doneca*), а двочлана имена код којих се осјећа придјевски дио прилагођују се нашим облицима (*Literaturna gazeta, Krivi Rog*).

Mislim да је корисно покушати анализирати руска имена с гледишта степња њихове фонолошке, морфолошке, творбене и семантичке адаптације, како смо то учинили с руским опћим именicama, jer би нас таква анализа могла учврстити или покoлебати у појединим ставовима наших досадашњих правописаца и помоћи да одaberемо најбоље рјeшење.

F o n o l o š k a a d a p t a c i j a руских имена мора се свакaкo састојати у томе да се она што више прилагоде нашем фонолошком систему. Но та се имена

¹⁷ O pisanju ruskih imena u našem jeziku, *Južnoslovenski filolog*, VIII, 1928.–29. U istom broju izišao je i odgovor A. Belića: Povodom rasprave »O pisanju ruskih imena u našem jeziku«, u kojem Belić iznosi svoje neslaganje s Moskovljevićevim stavovima.

¹⁸ Znači да би се према правилима prof. Moskovljevića у руским именима одражавала наша имена, наша гласовна правила, па и разлике међу нашим говорима.

mogu našem sustavu prilagoditi u različitim oblicima: mi jednako dobro možemo usvojiti riječi *Maskva*, *Leningrad* kao i *Moskva*, *Lenjingrad*, jednako *Fadjejev* i *Fadejev* kao i *Fadejev*. Teže je prihvatiti ime *Omsk* jer unosi u naš sustav inovaciju raspodjelom konačnih suglasnika; no upravo za taj oblik nema ni kolebanja ni zamjene. Potrebno je, dakle, da tamo gdje postoje različite mogućnosti, izaberemo najracionalniju. Imena moraju što čvršće ući u naš fonološki sustav, ali se postavlja pitanje, koje pravopisne, izgovorne i akcenatske elemente treba zadržati iz ruskoga sustava.

1. Redukcija nenaglašenih samoglasnika jedna je od bitnih crta ruskog izgovora. Međutim, dugom se tradicijom kod nas ustalilo da pri preuzimanju ruskih riječi tu redukciju ignoriramo: dakle, *Moskva*, a ne *Maskvá*, rijeka *Oka*, a ne *Aká*, *Tolstoj*, a ne *Talstój*. Nije to samo zbog tradicije. U ruskom jeziku redukcija zavisi od mjesta naglasaka, a naglasak je pomičan, pa od iste riječi nastaju različiti glasovni oblici: Пѣтр [p'otr] – Петра [p'etr]. Zato je dobro, kao što se i do sada radilo, uzeti za osnovu pisani oblik riječi.

2. Meki (palatalizirani) suglasnici druga su važna karakteristika ruskog izgovora. No nju je nemoguće sistematski prenijeti u jezik kojemu nije svojstvena opozicija palataliziranih i nepalataliziranih suglasnika. Zato je i ovdje bolje uzeti za osnovu pisani oblik riječi. Mekoća suglasnika označuje se u ruskoj grafiji samoglasničkim, a ne suglasničkim slovima. Ako slova я, ю, ѐ iza suglasnika budemo označivali kao *ja*, *ju*, *jo*, to doduše neće biti pravi ruski izgovor suglasnika koji se nalazi ispred toga, ali za takav nemamo znaka u našoj abecedi niti mjesta u našem fonološkom sustavu, pa je ovo relativno najbolje što možemo učiniti jer blizina glasa *j* pomiče artikulaciju suglasnika bar donekle prema mjestu artikulacije *j*. Dakle: *Kostja*, *Ljusja*, *Fjodorov*.

3. Glas *j* označuje se u ruskom pismu na nekoliko načina: slovom ѣ (obično na kraju sloga), slovima я, е, ё, ю kad se nalaze na početku riječi, iza samoglasnika i iza ъ, ѓ. Ta slova tada predstavljaju po dva glasa, tj. *ja*, *je*, *jo*, *ju*. I slovo и predstavlja dva glasa, tj. *ji*, kad se nalazi iza samoglasnika i iza ъ. Glas *j* u tim slučajevima pišemo prema izgovoru: *Polevoj* (Полевой), *Jarcev* (Ярцев), *Jesenin* (Есенин), *Jolkina* (Ёлкина), *Jura* (Юра), *Gribojedov* (Грибоедов), *Leontjev* (Леонтьев), *Timofejč* (Тимофееч), *Iljin* (Ильин).

4. Slovo ы preuzima se kao *i* (*Krilov* prema Крылов), slovo ч kao *č*, bez obzira na položaj u riječi (*Černiševski* prema Чернышевский, *Grigorovič* prema Григорович), щ kao *šč* (*Ščedrin* prema Щедрин), э kao *e* (*Bela* prema Бела).

5. Ruska prezimena stranog podrijetla pišu se prema ruskom obliku (*Ejzenštejn*, *Gippius*, *Gercen*).

6. Udvojena slova, koja se u imenima susreću dosta rijetko, ostavljaju se (*Annenkov*, *Budde*, *Čaadajev*).

7. Asimilacija po zvučnosti i po mjestu tvorbe ne označuje se kao ni u ruskom pravopisu (*Gladkov, Berežkov, Tjutčev, Volžski, Rjažsk*). Promjena *z u s* u prefiksima označuje se u ruskom, pa onda i kod nas (*Bessonov*).

To su osnovne točke o kojima se i dosad diskutiralo, i o kojima su mišljenja donekle podijeljena. Smatram da je ovakvo rješenje dosta lako jer od onih koji moraju preuzimati ruska imena (to su najčešće novinari, radio-komentatori i dr.) ne traži veće poznavanje jezika i njegovih glasovnih zakona, nego pažljivo promatranje grafije. S druge strane, takvo se rješenje dobro prilagođuje našem glasovnom sustavu, a ne iznevjeruje sasvim ni ruski. Mi, doduše, ne preuzimamo (i ne možemo preuzeti) ruske meke suglasnike, ali ako bi sami Rusi slušali te naše varijante njihovih imena, oni bi ih opet primili kao meke jer naši suglasnici, kad su ispred prednjih samoglasnika *e* i *i* ili kad su ispred *j* (sadržanog u slovima *я, ю, ъ*, tj. ispred srednjih i stražnjih samoglasnika) mnogo su bliži ruskim mekim nego tvrdim suglasnicima.

Sumnja može da nikne u pogledu točaka 6 i 7 jer je u njima, za razliku od prvih pet, veći obzir prema ruskoj ortografiji nego prema našoj. Pisanje udvojenih slova prihvaćam više zbog neke analogije prema točki o suglasničkim grupama, nego što bi ono samo, po svojoj slaboj frekventnosti, bilo važno.

Suglasničke promjene ne bih označivala u našoj transkripciji zato što im je teško odrediti granicu. Promjena zvučnih u bezvučne zahvaća u ruskom i suglasnik *v* koji bi onda u imenima kao *Dostojevski, Čajkovski, Kavkaz* i dr. trebalo pisati *f*. Osim toga ta promjena zahvaća i zvučne suglasnike na kraju riječi, a teško bi bilo u imenima kao *Gleb, Kavkaz, Oleg, Orlov* (doduše, Francuzi pišu *Orloff, Boris Godounof* itd.) pisati bezvučne suglasnike. Asimilaciji po mjestu tvorbe također je teško odrediti granicu. Da li u *Тютчев* pisati samo *č*, u *Болжский* i *Ряжск* *šs* ili *š*?

Mislim da je tu bolje opredijeliti se prema ruskom pisanju koje ne nameće dilemu o izvornom izgovoru.

8. Imena koja su ušla u upotrebu u drugom obliku (*Lenjin, Ljermontov, Turgenjev, Karenjina, Jesenjin, Potemkin, Fedor* i dr.) mogu takva i ostati. Bitno je da za nova imena imamo jednostavan način adaptiranja.

Inovacije koje unose u naš fonološki sustav ruska imena, odnose se na suglasničke skupine, mahom na kraju riječi (*Omsk, Murmansk, Sverdlovsk, Kursk, Rjažsk* i dr.), ali i u drugim položajima (*Volžski*).

M o r f o l o š k a a d a p t a c i j a. Gramatički rod imena koja označuju osobe ne podliježe promjeni pri prijelazu iz ruskog u hrvatski jezik. Kad je riječ o zemljopisnim nazivima, neka imena ženskog roda na suglasnik preuzimaju se kao imenice muškog roda (*Kazan, Sibir, Ob, Taman*) i uklapaju se u odgovarajuće paradigmatičke sheme.

Ruski nepostojani samoglasnici zadržavaju se kod nas u cijeloj paradigmi: *Pavel – Pavela, Gorodec – Gorodeca, Orjol – Orjola*.

Prez'mena muškog roda na *-ov, -ev, -in* sklanjaju se kao imenice muškoga roda, u instrumentalu jednine imaju *-om*, u genitivu množine *-a* (*s Karamazovom, braće Karamazova*). Odgovarajuća ženska prezimena na *-ova, -eva, -ina* sklanjaju se kao pridjevi ženskoga roda, tj. u dativu i lokativu jednine imaju *-oj* (*Vlasova, Vlasovoj*). Ženska imena po ocu (»otčestva«) na *-ovna, -evna, -na* sklanjaju se kao imenice ženskoga roda, tj. u dativu i lokativu jednine imaju *-i*: *Nilovna – Nilovni*.

Muška i ženska prezimena na *-ский, -ская* skraćuju, prema tradiciji, nastavak na *-ski, -ska* i sklanjaju se kao određeni pridjevi: *Čajkovski – Čajkovskog(a); Čajkovska – Čajkovske*.

Muška prezimena na *-oj* zadržavaju taj nastavak i sklanjaju se kao imenice: *Tolstoj – Tolstoja, Polevoj – Polevoja*. Odgovarajuća ženska prezimena koja u ruskom dobivaju pridjevski nastavak *-ая* (*Толстая, Полевая*) kod nas zadržavaju oblik na *-oj* i ne sklanjaju se.

Kod nas se sklanjaju i muška prezimena na *-ago, -ovo, -ih* koja se u ruskom ne sklanjaju: *doktora Živaga, knjiga Černiha*.

Imena gradova na *-sk* sklanjaju se kao imenice: *iz Omska, pod Omskom*.

Dvočlani nazivi koji se sastoje od pridjeva i imenice, zadržavaju u nominativu ruski oblik (*Belaja Cerkov, Novoje vremja, Krivoj Rog, Babij Jar, Komsomolskaja pravda*). Sklanjanje takvih naziva bolje je izbjegavati (*u listu »Novoje vremja«, do grada Belaja Cerkov*); ako su po obliku vrlo bliski našima, sklanjaju se kao da su naši (*u Jasnoj Poljani, iz Krivog Roga*).

T v o r b e n a a d a p t a c i j a. Posvojni pridjevi na *-ov, -ev, -in* tvore se prema pravil'ima u hrvatskom jeziku, tj. *-ov* se dodaje imenima muškog roda kojima osnova završava na nenepčani suglasnik (*Puškinov*), *-ev* imenima muškog roda kojima osnova završava na nepčani suglasnik (*Vitalijev, Tolstojev*), *-in* imenima muškog i ženskog roda na *-a* (*Natašin, Nikitin, Serjožin*). Ako samo ime završava na *-ov, -ev*, posvojni se pridjev tvori sufiksom *-ljev* (*Nekrasovljev, Turgenjevljev*).

Muško prezime koje se sklanja kao određeni pridjev ne može formirati posvojni pridjev (*romani Dostojevskoga, ne Dostojevskijevi*). Ženska prezimena ne tvore posvojni pridjev (*riječii Vlasove*), a ženska »otčestva« ga tvore (*Nilovnine riječii*).

Nazivi stanovnika gradova i mjesta tvore se našim sufiksima, i uz promjenu osnove, npr. *Moskva – Moskovljanin, Lenjingrad – Lenjingradanin, Kaluga – Kalužanin*; kod naziva gradova na *-sk* taj sufiks otpada prije dodavanja novog: *Omsk – Omljanin, Murmansk – Murmanjanin* (usp. naše: *Makarska – Makaranin*).

Osobna imena u ruskom skraćuju osnovu i dobivaju različite deminutivne sufikse, bogate emocionalno-stilističkim značenjima: Екатерина – Катя – Катюша – Катенька – Катька. Ta se značenja pri prijelazu u drugi jezik ne mogu sačuvati, ali je uzus da se svi ti različiti oblici prenose: *Katja* – *Katjuša* – *Katka*. Da bi se bolje sačuvala osnova polaznog oblika *Katja*, moglo bi se Катенька preuzeti kao *Katjenka* (umjesto *Katenka* prema glasovnim elementima); tako i *Vasjenka* prema *Vasja*, *Ljusjenka* prema *Ljusja*, *Vanječka* prema *Vanja*, *Tanječka* prema *Tanja*.

S e m a n t i č k a a d a p t a c i j a. Vlastita imena obično čuvaju svoj ruski oblik (*Dmitrij* – *Mitja*, *Aleksej* – *Aljoša*, *Pavel* – *Paša*, *Valentina* – *Valja*, *Olga* – *Olja*, *Mihail* – *Miša*).

Rijetko se mjesto ruskih imena uzimaju naša: *Aleksandar* prema Александр, *Petar* prema Пётр, *Ana* prema Анна.

Zemljopisni nazivi se obično uzimaju u izvornom obliku, bez obzira da li će njegovo značenje biti jasno ili ne, na primjer *Holmogori* (Холмогоры), *Babij Jar* (Бабий Яр), *Zaporožje* (Запорожье), *Belaja Cerkov* (Белая Церковь). Drugi nazivi, i to obično takvi koji označuju veća područja, uzimaju se u hrvatskom obliku, za koji je teško i reći da li je prijevod s ruskoga, na primjer *Sjeverni Ural* (Северный Урал), *Crnomorsko primorje* (Черноморское побережье), *Evropski dio Sovjetskog Saveza* (Европейская часть Советского Союза).

Problematiku posuđivanja riječi i imena iz ruskoga jezika trebalo bi svakako još proširiti i produbiti. Ovdje je, između ostaloga, ostalo neosvijetljeno pitanje akcenatske adaptacije ruskih riječi koje je svakako važno. I tome kao i drugim pitanjima povezanim s ovom problematikom bit će dobro što prije posvetiti pažnju.

IZVEDENICE SUFIKSOM -ICA OD IMENIČKIH OSNOVA

Stjepan Babić

0.1. Sufiks *-ica* jedan je od najplodnijih imeničkih sufikasa. Njime tvorenice nastaju od različitih vrsta riječi i na različite načine (*Hrvat* > *Hrvatica*, *dosjetljiv* > *dosjetljivica*, *doskočiti* > *doskočica*, *bez posla* > *besposlica*, *drvo krasti* > *drvokradica*), a na *-ica* završavaju i mnogi drugi sufiksi (*-čica*, *-lica*, *-nica*, *-onica* . . .). U vezi s time ima mnogo problema koje valja istražiti. Budući da se u istraživanju pojedinih problema može poći od jednoga tvorbenoga načina jednim sufiksom i od jedne vrste osnova, zadržat ćemo se sada samo na tvorbi izvedenica sufiksom *-ica* od imeničkih osnova. (Imenička se osnova do-